

Євген БІДЕНКО

викладач НПУ імені М.П. Драгоманова,
здобувач

Ключові слова: людина, культура, освіта, цінності, світогляд, виховання.

Досліджується роль освіти у формуванні ціннісної архітекtonіки особистості. Автор виходить із визнання освіти як механізму соціалізації особистості, її підготовки до життя в реальному суспільстві.

У цьому контексті освіта забезпечує особистість знаннями, формує відповідні компетентності, виховує цінності. Визнаючи, що роль освіти за кожним сегментом є вагомою і незаперечною, автор наголошує на фундаментальному значенні освіти у формуванні ціннісної палітри особистості. Це пояснюється тим, що через систему освіти людина долучається до людських цінностей, норм, світогляду, культури. Вона формує своє внутрішнє єство, яке втілюється в характер і поведінку, зрештою, у спосіб буття відповідно до призначення людини. Процедура вибору цінностей залежить від політико-правової системи держави, освітньої системи

УДК 141.7+37.01(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).04

ОСВІТА ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ПАЛІТРИ ОСОБИСТОСТІ

© Біденко Є., 2020

й педагогічних традицій, що утвердились у конкретному суспільстві. На індивідуальному рівні вибір цінностей є складним світоглядним, психологічним та інтелектуальним процесом, який, зокрема, визначається діяльністю закладів освіти.

роцес становлення цінностей у системі навчання та виховання обумовлений передусім тими стратегічними та тактичними завданнями й цілями, що постали перед сучасною освітою. На переконання Б. Гершунського, освіта, незалежно від рівня та профілю навчального закладу, повинна виконувати такі завдання: транслювати від покоління до покоління та закріплювати в кожному наступному з них найбільш стабільні духовні, світоглядні та культурні цінності соціуму, які є базисом для формування його специфічного менталітету; збагачувати індивідуальні та суспільні ментальні якості даного соціуму загальнолюдськими моральними цінностями, які сприяють духовній конвергенції та діалогу культур; тобто мова йде про гармоній-

не включення в освітньо-виховний процес культурно-світоглядних цінностей даного соціуму і світової цивілізації загалом, що найбільш сприяють формуванню менталітету; корегувати та перетворювати за необхідності ціннісні життєві орієнтири, які на особистісному та суспільному рівнях визначають поведінку людей, спрямовують та концентрують їх «ментальну енергію» на досягнення цілей, які повинні відповідати вищим моральним цінностям людської цивілізації [1, с. 179].

У площині емпіричних досліджень конструктивна роль особистісних цінностей найбільш явно виступає в інтерпретаціях моральних рішень і процесах особистісної регуляції прийняття рішень (інтелектуальних, поведінкових). У них суб'єкт реалізується на рівні цілісного Я, що припускає свідомий і відповідальний вибір не тільки в плані зовні заданих альтернатив, але і в плані досягнутого потенціалу саморегуляції як внутрішньої динаміки руху мотивів, цілей і смислів. Вочевидь, у процесі становлення цінностей у системі освіти різноманітні суб'єкти та об'єкти повинні мати можливість обирати ту або іншу систему цінностей, усвідомлюючи наслідки такого вибору. Як відомо, глибоке усвідомлення значення та ролі цінностей відбувається у процесі їх зіставлення з реаліями сьогодення. У навчально-виховному процесі цінності актуалізуються на уроках з історії, літератури, інших гуманітарних дисциплін, на яких розглядаються приклади реалізації різноманітних за своєю сутністю цінностей, робляться учнями (студентами) певні висновки щодо моральної або аморальної поведінки персонажа твору, патріотичного або непатріотичного вчинку історичного діяча тощо.

Тож становлення цінностей у системі освіти не може відбуватися у відриві від загальносоціальних процесів та тенденцій, які своєю чергою формують запит на ту або іншу систему освіти, її змістовне духовне наповнення. Як зазначає Л. Романюк, на становлення цінностей особистості можли-

ві певні впливи спадкових структур, колективного несвідомого і результатів інтелектуального, морального, емоційного та соціального розвитку. Проте одним з головних джерел їх становлення є соціальна ситуація людини, на яку вона впливає залежно від інтересу, власного рівня зрілості, а також і від рівня сформованості ціннісних орієнтацій [2, с. 140].

Безсумнівно, педагогічні цінності формуються історично в процесі розвитку суспільства, освіти і фіксуються в педагогічній науці як форма суспільної свідомості у вигляді специфічних умов, зразків та норм поведінки. Відповідно до змін потреб соціокультурного середовища, школи, розвитку особистості змінюються, переосмислюються й педагогічні цінності. Загалом, утвердження загальнолюдських та національних цінностей у культурно-освітньому просторі України є необхідною складовою гуманізації та гуманітаризації сучасної вітчизняної освіти.

Можна констатувати, що процес становлення цінностей у системі освіти має свою специфічну етапність та логіку, які обумовлені історичними, духовно-ментальними, соціально-політичними та іншими чинниками. Цінності, що утверджуються в освіті, тією або іншою мірою відповідають суспільним запитам на виховання особистості з певними особистісними характеристиками та професійними компетентностями.

Зважаючи на це, ми більш детально зупинимось на особливостях **виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі.**

Необхідність посиленої уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у навчально-виховному процесі обумовлена низкою причин, однією з найсуттєвіших яких є криза духовності або криза ціннісного наповнення людського буття.

У цьому сенсі О. Невмержицька стверджує, що криза цінностей, яку переживає сучасний світ, негативно впливає на процес виховання. Дезорієнтована людина, шукаючи себе в житті, не може цього зробити,

якщо не матиме міцного ґрунту під ногами. Такою основою виховання мають стати релігійні, духовні моральні (базові) цінності, транслятором яких насамперед повинна постати освіта. До базових цінностей належать добро, краса, справедливість, благородство, істина, мудрість, сенс життя тощо. Засвоєння особистістю базових цінностей є важливим не лише для суспільства, але й для самої особистості, оскільки вони надають сенс життю, полегшують вибір правильних рішень, є стримувальним механізмом від аморальних вчинків, створюють гармонію у житті людини на рівні внутрішнього світу та міжособистісної комунікації. Без цього неможливий моральний розвиток особистості [3, с. 28].

Вивчення найбільш ефективних шляхів формування (виховання) ціннісних орієнтацій учнівської та студентської молоді дозволило А. Бойко виділити основні напрями організації навчально-виховного процесу:

1) забезпечення під час навчально-виховного процесу принципів наступності, неперервності, змінюваності, розвитку, неповторності, плинності;

2) створення психолого-педагогічних умов для пізнання культурної спадщини різних народів, у якій відображені ціннісні орієнтації персоналії;

3) виділення змісту навчального матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації;

4) забезпечення умов для саморозвитку, самопізнання учнів, студентів і вчителів. Особлива увага має зосереджуватися на взаємозв'язку загальнолюдських цінностей з конкретними духовними й соціальними потребами, морально-естетичними ідеалами [4, с. 64].

Водночас, як доводять науковці, процес виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі має відбуватися на всіх етапах становлення особистості включно з дошкільним віком. У подальшому виховання та самовиховання системи ціннісних орієнтацій відбувається комплексно й поетапно в процесі набуття осо-

бистістю відповідних предметних компетентностей як результат громадянської, правової, філософської, українознавчої та економічної освіти.

Так, до ціннісних орієнтацій, які можуть і повинні бути сформовані засобами громадянської освіти, входять: повага до Батьківщини, народу, держави, її символики, традицій, мови; почуття власної гідності; громадянська самосвідомість; прагнення до рівності та солідарності; прагнення до справедливості; визнання й дотримання законів; готовність діяти спільно з іншими (співпраця); сприйняття багатоманітності (толерантність); патріотизм; чесність і відповідальність перед собою, оточенням, державою; здатність до емпатії; орієнтація в проблемах сучасного суспільно-політичного, економічного, культурного життя України.

Шкільна правова освіта покликана сформувати такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки. Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та впевненість у собі; чесність (зокрема із самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свободи та іншим; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття.

Українознавча освіта також сприятиме формуванню низки ціннісних орієнтацій, зокрема національній самосвідомості; патріотизму; людяності; поваги до національних звичаїв, традицій, вірувань; шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії; гостинності; працьовитості; доброти; скромності; миру та злагоди в родині, дер-

жаві, суспільстві; культури зовнішнього вигляду, спілкування й поведінки; бережливого ставлення до природи, рідної землі.

Засобами економічної освіти формуються: економічна грамотність; економічна культура; свобода діяльності та вибору; дотримання прав приватної власності, дотримання законності; раціональна економічна поведінка (споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо) [5, с. 211–213].

Отже, процес виховання цінностей у педагогічному процесі повинен мати комплексний та системний характер й базуватися на принципах науковості, спадкоємності, людиноцентризму, патріотизму, толерантності, прав людини тощо.

У здійсненні виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі особливу роль відіграють учителі гуманітарного циклу, які, зважаючи на специфіку навчальних дисциплін, що ними викладаються, мають більше можливостей приділити увагу різноманітним аксіологемам соціального та особистісного буття людини.

Саме тому зростає роль предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу, що розглядається фахівцями як елемент професійно-педагогічної підготовки вчителя, який поєднує теоретичний (методику викладання суспільствознавчих курсів, спецкурсів, спецсеминарів з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти. Безсумнівно, підготовка майбутнього педагога до здійснення виховання (самовиховання) цінностей в учнів (студентів) передбачає освоєння ним самим аксіологічного підходу до навчально-виховного процесу, усвідомлення важливості низки загальнолюдських та національних духовних пріоритетів і цінностей. Отже, викладач має стати зразком вихованості для школярів і студентів, демонструвати на практиці реалізацію моральних та професійних цінностей.

Приділяючи належну увагу вихованню цінностей у педагогічному процесі, варто зауважити, що не меншу значущість для подальшого розвитку особистості набуває самовиховання.

На думку Л. Нечипоренко, самовиховання визначається як свідомо і цілеспрямована робота над собою для вдосконалення своїх індивідуальних якостей, підвищення рівня культури і світогляду, позбавлення від негативних рис характеру. Самовиховна робота сприяє формуванню особистості, яка б відповідала вищим ідеалам суспільства [6, с. 63–64].

Водночас програма самовиховання вчителя повинна містити три розділи: загальні якості (ідейність, моральність, педагогічна спрямованість), особливі якості (теоретична і методична спрямованість до професійної діяльності, психолого-педагогічна підготовленість до професійної діяльності, розвиток педагогічних умінь і навичок), індивідуальні особливості (емоційно-моральна чутливість, волевільні якості, культура темпераменту). Процес оволодіння мистецтвом самовдосконалення складається з трьох етапів. Перший етап у процесі самовиховання – це розуміння тих специфічних вимог, які потребує від педагога педагогічна діяльність і оцінка власних знань, умінь, здібностей і співвіднесення їх з вимогами професії. Другий етап – усвідомлення змін, які необхідно провести в самому собі і розробити програму дій для цього. Третім етапом є реальна самовиховна діяльність, усвідомлені дії вчителя для самозміни [7, с. 76].

Відповідно на всіх етапах самовиховання суб'єкти і об'єкти педагогічного процесу більш глибоко засвоюють різноманітні цінності, намагаються реалізувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності. Фактично самовиховання цінностей означає не тільки корекцію світоглядних настанов, але трансформацію поведінки індивіда.

Як зазначають Ю. Сурмяк та Л. Кудрик, на початку своєї роботи з організації самовиховання учнів учитель, здебільшого, зай-

мається пропагандою та інтерпретацією ідеї самовиховання, роз'ясненням його прийомів, надає конкретну допомогу своїм вихованцям. Коли ж ідея самовиховання захопить школярів, коли вони достатньою мірою опанують прийоми і засоби самовдосконалення, то вчителів залишається уміло керувати їх роботою над собою. Система педагогічного керівництва самовихованням становить:

- по-перше, пробудження в учнів інтересу та прагнення до самовдосконалення, створення у класі атмосфери серйозного ставлення до самовиховання, широке роз'яснення на конкретних літературних і живих прикладах ідеї самовиховання та його можливостей;

- по-друге, складання учнями (частиною класу, а у високорозвинених класних колективах – усіма учнями) особистої програми самовиховання, підкріплення зусиль учнів, спрямованих на здійснення індивідуальних самозобов'язань, фронтальними виховними заходами, поступове залучення нових учнів до самовиховання;

- по-третє, активне керування самостійним процесом вдосконалення особистості кожного учня, залучення учнівського активу до контролю за роботою учнів над собою і наслідками самовиховання [8, с. 74].

В ідеалі потреба в самовихованні цінностей має стати органічною складовою як професійної діяльності, так і особистісного самовдосконалення викладачів. Своєю чергою духовно збагачений педагог здатен на власному прикладі показати учню (студенту) результати самовиховання, надати йому палітру ціннісних орієнтацій для подальшого інтелектуального, культурного, морального зростання.

Узагалі, самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним із шляхів становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини в соціальному середовищі.

Науковці доводять, що самовиховання та процеси самоактуалізації і самореалізації виступають як взаємообумовлені скла-

дові саморозвиваючого навчання. Самовиховання є важливим механізмом поєднання спрямованості освітнього процесу як на пізнавальні потреби, так і на потреби саморозвитку особистості. До останніх фахівці у цій царині якраз і відносять потреби в самоствердженні, самовираженні, самоактуалізації. Метою й засобом в освітньому процесі є домінанта самовдосконалення особистості, настанова на самовиховання і самовизначення. Акцент у самовиховних моделях самоактуалізації ставиться на самокеруючі механізми особистості, виховання домінанти саморозвитку особистості, формування індивідуального стилю навчальної діяльності [9, с. 49].

Отже, виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Водночас самовиховання та виховання учасників педагогічного процесу обумовлено обраною ними системою цінностей та домінуючими в суспільстві аксіологічними пріоритетами. У цьому контексті набуває особливої актуальності **вибір цінностей як педагогічна і філософсько-політична проблема.**

Як відомо, вибір цінностей акторами освітнього простору обумовлений низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників можна віднести: політико-правову систему, освітньо-виховну систему, ментальні та історичні особливості певного народу, педагогічні та виховні традиції конкретного суспільства, рівень культури громадян тощо. Суб'єктивними детермінантами вибору цінностей є: світоглядні особливості індивіда, вплив на нього навколишнього середовища, розвиненість загальної, політико-правової та моральної культури людини, особливості сімейного виховання та ін.

Із позиції фахівців, вибір цінностей певним суб'єктом спричинений, насамперед, домінуючою освітньо-виховною системою,

яка своєю чергою на пряму взаємопов'язана з політико-правовою системою й традиціями навчання та виховання. Такий взаємозв'язок пояснюється тим, що соціалізація людини переважно опосередкована певними інститутами освіти та виховання.

На сьогодні в науковій літературі визначають кілька освітньо-виховних систем, що базуються на певній ієрархії цінностей, які відповідно прищеплюються вихованцям. Такі системи цінностей, звичайно, санкціоновані політичною владою і є продовженням світоглядно-ідеологічних настанов еліти суспільства.

Насамперед – це система навчання й виховання, яка заснована на трансцендентних цінностях і спрямована на наближення вихованця до абсолютної цінності – Вищої істоти. Зміст виховання визначається такими цінностями, як душа, безсмертя, потойбічне життя, щастя, віра, надія, любов, покута. Земні цінності в межах цієї системи розглядаються як тимчасові, другорядні, обмежені.

По-друге, існує система навчання й виховання, яка заснована на соціоцентричних цінностях. Вищою цінністю тут виступає людство взагалі, а виховання одночасно спрямоване на досягнення позитивного ставлення до всіх людей, незалежно від статі, національності, соціального стану, а також – до людської діяльності та її продуктів, тобто культури в найширшому її розумінні. Базові цінності в такому вихованні – це свобода, рівність, праця, мир, творчість, солідарність, злагода тощо. Але така система виховання має певні вади, наприклад, космополітичну розмитість: адже те, що є свободою для одного, може бути несвободою для іншого, а мир між двома народами може бути досягнутий через зраду інтересів їхніх сусідів.

По-третє, визначається система навчання й виховання, що заснована на антропоцентричних цінностях і спрямована на піднесення індивідуальності в структурі людських цінностей. Ідеться про те, що розвиток кожного індивіда на основі самовияв-

лення у спільноті індивідів – запорука загального блага. Базовими цінностями тут є самореалізація, автономність, користь, індивідуальність. А провідна вимога такого виховання: «Навчись піклуватися про себе сам, щоб не створювати проблем для інших». Недолік такої системи виховання – у загрозі перетворення вищої цінності на елементарний егоїзм.

По-четверте, є система навчання й виховання, що заснована на національних цінностях, яка усуває недоліки трьох попередніх систем виховання й водночас вибирає в себе їхні позитивні елементи, ставлячи в центр уваги національну ідею, що реалізується титульною нацією спільно з представниками інших національностей з метою забезпечення сталого розвитку суспільства. Такий підхід забезпечує вихованцям доступ до різних систем цінностей, а система виховання не лише допомагає оволодіти комплексом гуманістичних цінностей, а й готує молодь до життя в конкретному соціально-культурному просторі й до участі в його вдосконаленні [10, с. 115–127].

Своєю чергою В. Кремень визначає три типи освітніх систем, що мають різні підходи до вибору цінностей освіти: традиційну, раціоналістичну та гуманістичну [11, с. 35–38]. Цінним є досвід протестантських країн Європи – взірця добробуту. Чимале значення в його досягненні має головна заповідь протестантства: найтяжчий гріх, якого може припуститися здорова людина, – це байдикувати, не роблячи нічого корисного для себе, своїх близьких та загалу людей.

Представники гуманістично спрямованої філософії освіти, яка набуває в Україні дедалі більшого поширення під європейським впливом, на протигагу традиційникам і раціоналістам, вбачають сенс освіти, її зміст як необхідну умову для особистісного самовираження, самоствердження людини, як можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людського «Я», тобто допомогти людині розбудити те, що в ній уже закладено (природні унікальні здібності, нахили), а не навчати її того,

що придумано раніше, апріорно. Педагоги, які є прихильниками гуманістичної концепції, спираються на такі цінності, як співробітництво, рівність, довіра, взаємодопомога, толерантність, емпатичність, а не на протилежні – технократичні – цінності, які знаходять своє віддзеркалення у відносинах залежності, конкуренції, ієрархії влади і контролю над іншими [12, с. 21–22].

Отже, вибір цінностей у системі освіти є довготривалим історичним та культурним процесом, який триває разом з розвитком конкретного народу, суспільства та цивілізаційної сім'ї. Відповідно зміна (трансформація) політичної системи та правового поля здійснюють потужний вплив на освітню сферу. Так, перехід України від тоталітаризму до демократії актуалізував індивідуалістичні цінності в навчанні та вихованні, відбувся перегляд авторитарних методик викладання, суттєво скорегована система цінностей, що пропагуються засобами освіти.

Становлення демократії в Україні створило можливість для вибору різноманітних систем цінностей в освіті (незважаючи на корпоративний консерватизм), дозволило більш активно впроваджувати авторські методики навчання та виховання, відкрило шлях для педагогічного експерименту та ін.

Загалом ціннісна свобода (у її позитивному розумінні) відкрила широкі можливості для формування власної системи аксіологічних детермінант як викладачам, так і студентам (учням). Політична та правова свобода є підґрунтям вибору тої або іншої системи цінностей у різних сферах суспільного життя, в освіті зокрема. До того ж, свобода та ціннісний плюралізм можуть сприяти аксіологічному протистоянню, ціннісному розколу в суспільстві, який може мати як штучний, так і природний характер, обумовлений історичними, ментальними, геополітичними та внутрішньополітичними чинниками. У такому разі саме освіта має сприяти подоланню ціннісного розколу між громадянами, створювати світо-

глядне підґрунтя для вибору неантагоністичних ціннісних систем.

Так, з позиції науковців, головними стратегічними пріоритетами розвитку української системи освіти в умовах ціннісного розколу є такі:

- побудова національної системи освіти на засадах формування освіченої творчої особистості та забезпечення пріоритетного розвитку людини;
- функціонування та реформування вітчизняної освітньої системи на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських і гуманістичних духовних цінностей;
- забезпечення достатньої ціннісної і знаннєвої відкритості вітчизняної системи освіти для систем освіти інших країн і з одночасним досягненням високого якісного рівня прогресивних національних систем освіти [13, с. 15].

Аналізуючи проблему вибору цінностей на індивідуальному рівні, варто наголосити на тому, що саме в освітніх закладах учню (студенту) мають репрезентувати та розкрити сутність найважливіших цінностей людського буття. Якщо цей процес не відбувається належним чином, молода людина може потрапити в тенета бездуховності.

Для сучасної освіти можна вважати обґрунтованим методологічний підхід, за якого ідеальний зміст духовних цінностей виводиться не з певних нормативних приписів, що мають для особистості трансцендентно-абсолютний характер, а з її соціокультурного середовища, з її реального буття у конкретному соціокультурному середовищі. Саме буттєві, онтологічні витoki духовних ідеалів та норм перетворюють сформовані на них особистісні конструкти духовності в мультиверсійні моделі, які поєднують універсальне та контекстне, соціокультурне та індивідуальне, зовнішні впливи та внутрішні переконання, власні прагнення та турботу про інших.

Безсумнівно, вибір цінностей у педагогічному та філософсько-політичному вимірах є поліаспектним, багатовимірним та

полізістивним. Для того щоб проаналізувати саму процедуру вибору цінностей на індивідуальному та суспільному рівнях, необхідно провести окреме дослідження, урахувати різноманітні зв'язки та чинники впливу на суб'єкта, що обирає аксіологічні координати свого існування.

У підсумку зазначимо, що аксіологія освіти є стрижнем сучасної філософії та теорії освіти, оскільки ціннісні параметри освітнього простору мають системоутворюючий й інтегруючий характер. Аксіологія освіти спрямована на розробку світоглядно-ціннісної підйоми як навчання, так і виховання учнів (студентів). Діалектичний взаємозв'язок виховання та навчання цементується низкою загальнолюдських і національних цінностей, які ретранслюються у комунікативній взаємодії суб'єктів і об'єктів освітнього процесу.

Поняття і структура цінностей у системі освіти визначається у межах низки наукових парадигм. Загалом ми трактуємо цінності в системі освіти як найбільш значущі ідеї, концепції, переконання, принципи, що становлять каркас сучасного навчально-виховного процесу. Структурування цінностей може здійснюватися у вигляді різнокретеціальних класифікаційних систем, а також як внутрішня будова пев-

ної ціннісної системи. Традиційно цінності класифікують на загальнолюдські, національні, групові, індивідуальні, сутність яких знаходить своє відображення в освітньому процесі.

У сучасну технократичну епоху особливого значення набуває виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі. Як водиться, ці процеси завершуються формуванням певних ціннісних орієнтацій в учнів (студентів), викладачів. Важливо, щоб потреба у самовихованні цінностей стала органічною складовою професійної діяльності й особистісного самовдосконалення викладачів та сформувалась в об'єктів навчально-виховного процесу.

Викладачі, студенти, учні мають навчитися обирати цінності на підставі ідеалів гуманізму, власних життєвих пріоритетів. У наш час вибір цінностей є і педагогічною, і філософсько-політичною проблемою. Процедура вибору цінностей залежить від політико-правової системи держави, освітньої системи й педагогічних традицій, що утвердились у конкретному суспільстві. На індивідуальному рівні вибір цінностей є складним світоглядним, психологічним та інтелектуальним процесом, який зокрема визначається і діяльністю складів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гершунский Б. С.** Философия образования для XXI века: учебное пособие для самообразования. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Педагогическое общество России, 2002. 512 с.
2. **Романюк Л.** Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал // Психологія особистості. 2013. № 1. С. 138–148.
3. **Невмержицька О. В.** Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2015. № 1. С. 25–30.
4. **Бойко А. М.** Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища // Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. / за ред. А. М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2004. С. 63–86.
5. **Нікора А. О.** Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навчальний посіб-

REFERENCES

1. **Gershunsky, B. S.** (2002) *Fylosofiyya obrazovaniya dlya KHKHI veka: uchebnoye posobyey dlya samoobrazovaniya* [Philosophy of education for the XXI century: a textbook for self-education]. Moscow: Pedagogical Society of Russia. (in Russian).
2. **Romanyuk, L.** (2013) *Stanovlennyya tsinnostey osobystosti: kontseptual'na model' ta yiyi metodolohichnyy potentsial* [Formation of personality values: conceptual model and its methodological potential]. *Psykhologhiya osobystosti* [Psychology of personality], no. 1, pp. 138–148. (in Ukrainian).
3. **Nevmerzhyts'ka, O. V.** (2015) *Vykhovannya tsinnostey osobystosti v epokhu kul'turnykh zmin* [Education of personality values in the era of cultural change]. *Visnyk Dnipropetrovsk'oho universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya: pedahohika i psykhologhiya* [Bulletin of Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel. Series: pedagogy and psychology], no 1, pp. 25–30. (in Ukrainian).
4. **Boyko, A. M.** (2004). *Sutnist', zakonomirnosti ta pryntsyipy vykhovannya i samovykhovannya yak os-*

ник: у 2 кн. Кн. 2: Основи методики навчання суспільно-політичних дисциплін. Миколаїв: Іліон, 2013. 238 с.

6. **Нечипоренко Л. С.** Педагогічна культура. Харків: ХДУ, 1993. 145 с.

7. **Елканов С. Б.** Профессиональное самовоспитание учителя. М.: Просвещение, 1986. 143 с.

8. **Сурмяк Ю., Кудрик Л.** Стан і перспективи самовиховання в сучасній школі // Молодь і ринок. 2012. № 1. С. 70–74.

9. **Овчаренко Н. В.** Філософсько-освітній вимір виховного потенціалу феноменів самоактуалізації та самореалізації особистості // Грані. 2015. № 2. С. 48–52.

10. **Бех І. Д.** Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.

11. **Кремень В. Г.** Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

12. **Панфілов О. Ю.** Сучасна освіта: світоглядні орієнтири // Теорія і практика управління соціальними системами. 2010. № 2. С. 19–24.

13. **Терещенко Т. П.** Аксиологічний вимір процесів глобалізації в культурно-освітньому просторі України // Нова парадигма. 2013. Вип. 116. С. 11–20.

obystisno-sotsial'noho yavlyshcha / Pedahohika. Integrovanyy kurs teorii ta istoriyi: navch.-metod. posib. [The essence, patterns and principles of education and self-education as a personal and social phenomenon / Pedagogy. Integrated course of theory and history: teaching method. way. for instit. higher ped. education 3-4 levels of accredit] (pp. 63–86). Kyiv; Poltava, Polt. state ped. V.G. Korolenko University. (in Ukrainian).

5. **Nikora, A. O.** (2013) Teoriya ta metodyka navchannya suspil'no-politychnykh dystsyplin: navchal'nyy posibnyk: u 2 kn. Kn. 2: Osnovy metodyky navchannya suspil'no-politychnykh dystsyplin [Theory and methods of teaching socio-political disciplines: textbook: in 2 books. Book. 2: Fundamentals of teaching methods of socio-political disciplines]. Mykolaiv: Iliion, (in Ukrainian).

6. **Nechyporenko, L. S.** (1993) Pedahohichna kul'tura [Pedagogical culture]. Kharkiv, KhSU. (in Ukrainian).

7. **Elkanov, S. B.** (1986) Professional'noe samovospitanie uchitelya [Professional self-education of a teacher]. Moscow: Prosveshchenye. (in Russian).

8. **Surmyak, Y., & Kudryk, L.** (2012) Stan i perspektyvy samovykhovannya v suchasniy shkoli [The state and prospects of self-education in the modern school]. Molod' i rynek [Youth and market], no. 1, pp. 70–74. (in Ukrainian).

9. **Ovcharenko, N. V.** (2015) Filosofs'ko-osvitniy vymir vykhovnoho potentsialu fenomeniv samoaktualizatsiyi ta samorealizatsiyi osobystosti [Philosophical and educational dimension of the educational potential of the phenomena of self-actualization and self-realization of personality]. Hrani [Grani], no. 2, pp. 48–52. (in Ukrainian).

10. **Bekh, I. D.** (2006) Vykhovannya osobystosti: Skhodzhennya do dukhovnosti [Education of personality: Ascent to spirituality]. Kyiv: Lybid'. (in Ukrainian).

11. **Kremen', V. H.** (2005) Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiyi aspekty. Stratehiya. Realizatsiya. Rezul'taty [Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization. Results]. Kyiv: Hramota. (in Ukrainian).

12. **Panfilov, O. Y.** (2010) Suchasna osvita: svitohlyadni oriyentyry [Modern education: worldviews]. Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy [Theory and practice of social systems management], no. 2, pp. 19–24. (in Ukrainian).

13. **Tereshchenko, T. P.** (2013) Aksiolohichnyy vymir protsesiv hlobalizatsiyi v kul'turno-osvitn'omu prostori Ukrainy [Axiological dimension of globalization processes in the cultural and educational space of Ukraine]. Nova paradyhma [New paradigm], issue 116, pp. 11–20. (in Ukrainian).